

Etnikum és állam

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 2. szám, 2018. január 12.

Hóman és Szekfű – szemben azzal, amit Romsics Ignác mond a múlt heti, Szále László által készített interjúban („*Nem képzeltem magam bírónak*”, *ÉS*, 2018/1., jan. 5.), és ami tükröződik saját, tavaly kiadott összefoglaló munkájában – nem véletlenül vagy tévedésből adták a *Magyar történet* címet az óriási opuszuknak, hanem azért, mert a magyar etnikum történetét időben, a vezéreszmét illetően és fontosságban is előbbre tartották a magyar állam (=ország) történeténél. Ez meglepő lehet – főleg azoknak, akik a magyar történetírásnak erre a kettős vonulatára eddig nem voltak figyelmesek. Hómanék látószöge persze bonyolultabb ennél, de kétségtelen, hogy az államot a végső nemzetalkotás szempontjából vizsgálják, némileg teleologikusan. (Szekfű egyéb munkái összhangban vannak ezzel.)

A magyar etnikum *releváns* története valahol a Kr. előtti 2. évezred elején kezdődik, de a folyamat fontosságát jól mutatja, hogy a honfoglalást megelőzően (kb. az V-VI. században) a török-altái népekkel érintkezve a magyarok olyan szervezeti „forradalmon” mentek át, amely egyáltalán lehetővé tette a honfoglalást és a megszerzett terület megtartását, majd az államalapítást. Ennek az időszaknak a fontossága a saját helyi értékén vetekszik a két másik „modernizációs” hullámmal, a keresztény állam XI-XII. századi stabilizációjának és a XVIII-XIX. századi Habsburg integrációnak a hatásával, tehát a végül megszerzett végleges szállásterület és a kiépülő állam csak más „modernizációs” keretet adott az etnikum sokkal korábban megindult fejlődésének. Ezt a felfogást támasztja alá, hogy az etnikum története az állam török hódoltsággal bekövetkezett szétesése, aztán a betelepítések, végül Trianon sodrában sok szempontból önálló életet élt az államétól.

A történelem etnikai (ezért végső soron revizionista) fókuszának jogosságát (Hómanék keze alatt) alátámasztja, hogy a *nemzeti* szemléletünk maga is – a modern nemzetfejlődés döntően XIX. századi élményeivel megkoronázva – efelé vonzódik. A magyar populáris nemzetszemlélet etnikai és nem politikai (állami). Régebb óta írok modern történelmünk látószögéről, amely – egyébként összhangban a nyugati-európai posztabszolutisztikus nemzetfejlődéssel – a jozefinista modernizációs kísérletre történt reakcióként tekinti a magyar politikai nacionalizmust: emezt az előbbi „nemzeti” alternatívájaként. A reformkori szintézis a nacionalizmus és a modernizáció között azonban nem maradt tartós. A nacionalizmus alapvető (a hagyományos nemesi kiváltságörzésben és az ország szuverenitásaért való ugyancsak hagyományos kiállásban összezsúszó) *függetlenségi* motívuma a politikai nemzet programjának a *natio* kiváltságait veszélyeztető mozgása miatt előbb levetkőzte modernizációs komponensét, majd 1849 és 1867 hatására a dominánsan nyelvi-politikai térről kényszerűen a kulturális térbe vonult át (Kárpát-medencei „magyar kultúrfölény” és kulturális-nyelvi nacionalizmus).

A mi szempontunkból leglényegesebb fordulat azonban akkor következett be a függetlenségi nacionalizmusban (ami a kulcsszintagmája a magyar történelemnek), amikor 1890 körül az addigi (dominánsan) kulturális érzület a kudarcai hatására (hogy ti. kulturális úton – magyarítással – sem tudta elérni a politikai közösség stabilizálását) elkezdte felvenni a végképp nem befogadó etnikai-etnicista, majd rasszista jegyeket, amelyek az I. világháború után legalább az előbbiével azonos súlyra tettek szert benne. (Érdemes megfigyelni a nacionalizmusnak a külső-politikaiból egyre beljebb, a kollektív pszichébe, már-már a kollektív tudattalanba vezető útját, ami egyre inkább ellehetetleníti a modernizációját is. Innen, a folyamat egymást követő lépéseiből érthető meg a magyar nacionalizmus – „a nemzeti gondolkodás”, „konzervativizmus” – rétegzettsége is.) Az etnicista nemzettudat egyszersmind a kollektivisták szemlélet antimodernista fordulatát is fixálta, amely 2010 után hosszas lappangás után újra a felszínre tört (miközben a kulturális fölény és a rasszista tudat a zsidó térfoglalás helyett a muszlim migrációban találta

meg az ellenséget, egyre büszkébben vállalva a pozíció antimodernista jellegét és a nemzet versenyképességére következő negatív konzekvenciáit).

A magyar állam állandósuló válsága (1867, '49-es függetlenségi ellenzékiség, a liberalizmus visszaszorulása, világháború és forradalmak, román okkupáció, Trianon, bécsi döntések) az etnicista szemlélet modernségellenes bezárulásával lett teljessé: a reformkori politikai nemzetfogalom az 1930-as évekre teljesen irrelevánssá vált, és ez az irrelevancia tért vissza 2010-zel is. A (kis) magyar állam nemhogy nem fogja át már az etnikum teljességét, de egyik sem tud mit kezdeni termékeny módon a kiterjedésük különbözőségével.

Az etnikum és az állam (=ország) történetének narratívái természetesen – ha végül megállapítható is a kettősségük – hatnak egymásra. De az utóbbi Orbán-kormányokkal kialakuló kettős hatalom, amely az államot (=országot) a funkcióitól, képességeitől és erőforrásaitól való megfosztásban és az összes említett kompetenciái privatizálásának tükrében szemléli (ti. az erőközpontoknak olyan privát hálózata jön létre *etnikai típusú legitimációval*, amely alternatívát képez az állami hatalommal szemben), ugyanolyan válságát tükrözi a (nemzet)állam és az etnikum *érdekközösségének*, mint amit a történelmünk korábbi évszázadai alatt eltérő formákban visszatérően megszenvedtünk.

Politikai mentalitástörténetünk írásában az etnikum és az állam története tehát – nem az itt előadott modern értékelés és fogalmak visszavetítése, hanem éppenséggel az évezredeinken végighúzóódó kettős dinamika miatt – olyan rekonstrukciót kíván, amely bonyolultabb a szokványos (teleologikus) nemzetállami szemléleteknél. Ez a bonyolultság még nem érvényesült egyetlen történészünk munkájában sem, a hiánya pedig az összefoglaló igényű magyar historiográfiát – véleményem szerint – tévútra is vitte.